

ЧЕСЬКІ МУЗИКАНТИ В МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ПОДІЛЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Кузів М.В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття присвячена діяльності видатних подільських педагогів, музикантів та громадських діячів Зденека Комінека і Вацлава Петра та їх ролі у розвитку музичної культури подільського регіону 20-х років ХХ ст. У статті на основі архівних, документальних та історичних матеріалів висвітлено процес становлення музичної освіти у Кам'янці-Подільському. Автор наголошує на регіональній специфіці цієї сторінки в історії подільської культури.

Ключові слова: музика, музична освіта, Народна консерваторія, Український державний університет, культурно-освітній заклад.

Постановка проблеми. Великий внесок у розвиток музичного життя Кам'янця-Подільського внесли іноземці, що мали академічну музичну освіту, брали активну участь у громадсько-культурному житті міста. Поляк Тадей Ганицький організував музичну школу і перший на Поділлі симфонічний оркестр, чехи Вацлав Петр був першим викладачем музичних дисциплін у щойно відкритому Кам'янець-Подільському українському університеті, а Зденек Комінек став першим директором музичного технікуму; обидва вони працювали в Народній консерваторії міста.

Розглядаючи процес становлення митців і їх внесок у розвиток музичної культури регіону потрібно зазначити, що В. Петр та З. Комінек приїхали на Кам'янецьчину в дуже сприятливий момент, коли їх музичні знання та диригентська майстерність на основі, закладеній попередниками, спричинила добрі наслідки.

Поділля, зокрема Кам'янецьчина, завжди викликали жвавий інтерес як у співвітчизників, так і в іноземних митців протягом століть. Багато письменників, живописців, архітекторів, скульпторів, акторів залишили свій слід на подільській землі.

Аналіз джерел мистецького, культурологічного і педагогічного спрямування вказує на те, що вітчизняними науковцями В.Ф. Ивановим, М.А. Печенюк, Р.С. Римар, М.В.Яровою розкриваються маловідомі сторінки розвитку культури подільського регіону, функціонування певних фондаций і навчальних закладів. В їх працях дотично висвітлюється діяльність З.Р. Комінека і В.І. Петра.

Мета даної статті: окреслити найбільш вагомі сторони творчої діяльності представників чеської скрипкової школи Зденека Комінека та Вацлава Петра.

Виклад основного матеріалу. Зденек Рудольфович Комінек народився 8 червня 1882 року у місті Прага (тепер Республіка Чехія). Його батько був керуючим на металургійному заводі [8].

У ХІХ столітті Прага славилася як музичний центр Європи з активним концертним, театральним, освітнім та художньо-творчим життям. У це час там функціонували такі навчальні заклади як консерваторія, університет, діяла Празька опера, земський театр, філармонійний та камерно-інструментальний ансамблі.

Після закінчення 4-х класів гімназії З. Комінек вступив на навчання у Празьку консерваторію по класу скрипки, де його вчителем став відомий чеський педагог межі ХІХ – першої половини ХХ століття професор Отакар Шевчик, який, з 1874 по 1892 роки жив і працював в Україні. Його

учнями були всесвітньовідомі скрипалі: Я. Кубелик, Я. Коціан, Е. Моріні, С. Цимбаліст, К. Сараджаєв та інші [1, с. 315].

Празька консерваторія була заснована в 1811 році на базі «Товариства сприяння розвитку музики в Чехії» за зразком Паризької та Міланської, ставши, таким чином, першою консерваторією в Східній Європі. Розквіт консерваторії припав на рубіж ХІХ-ХХ століть, особливо після того, як в 1885 р. заняття стали проходити в новозбудованому Рудольфінумі (концертний і виставковий зал, який був споруджений як дар Ощадного банку Чехії місту Празі та чеському народові), а в 1890 р. до складу консерваторії влилася авторитетна Празька школа органістів. Чеські педагоги розробляли і запроваджували методики, які синтезували досягнення західноєвропейської музичної педагогіки з їхнім власним досвідом, що базувалося на використанні кращих зразків слов'янської музичної спадщини. Як зазначає дослідник В.М. Щепакін: «Унікальністю Празької консерваторії є те, що вона стала першим, і упродовж багатьох років була єдиним слов'янським вищим музичним навчальним закладом, який став дітищем народу, що був політично, економічно та культурно залежним» [15].

У 1900 році З. Комінек перевівся у щойно відкриту Чесько-Слов'янську академію музики і співу, яку блискуче закінчив у 1902 році, отримавши фах концертмейстера оркестру і диригента. Ще під час навчання у 1900 році отримав призначення на посаду асистента професора скрипкового класу при названій Академії і працював там до 1902 року. В той же час він обіймав посаду капелмейстера оркестру балету Празького земського театру. З 1905 по 1909 роки викладав скрипку в Академії. За роки роботи зарекомендував себе професійним викладачем і проявив себе талановитим диригентом [11].

У 1911 році З. Комінек приїхав у Кам'янець-Подільський на посаду військового капелмейстера 47-го піхотного Українського полку (по вільному найму). Основним завданням оркестрів того періоду було музичне забезпечення

військових ритуалів, які мали достатньо чітку організацію. Воєнна музика виконувалася під час проведення парадів і святкових оглядів. Як керівник оркестру З. Комінек вів активну переписку з музичними видавництвами і книгарнями, серед яких: Музичне видавництво П. Юргенсона і видавництво М. Голауера і Г. Шнайдера в Москві, видавництва Ю.Г. Цімермана та В.К. Гейца в Санкт-Петербурзі, видавництва Л. Йозефера і братів Раушів в Одесі, Я. Гофмана у Празі та Е. Стользи, книжкові магазини Подградського в

Тифлісі, В.І. Могилевича в Сімферополі, Б. Полоневського у Львові, С.М. Гольденберга в Кам'янці-Подільському та інших містах [11]. Багато творів маестро аранжував для оркестру сам. Прослужив він на цій посаді до 12 березня 1918 року.

З вересня 1912 року викладав музику у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії та комерційному училищі Мазінга. Викладання поєднував з керуванням духовими оркестрами у цих навчальних закладах. В 1913 році був запрошений директором приватної музичної школи професором Т. Ганицьким викладати скрипку.

Добре володіючи скрипкою і маючи чудовий сольний інструмент, З.Р. Комінек, незважаючи на велике педагогічне навантаження, здійснював інтенсивну виконавську діяльність як скрипаль, виступав у сольних програмах і в ансамблях з провідними музикантами міста, працював концертмейстером перших скрипок Кам'янець-Подільського державного драматичного театру [11], був активним членом Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича в Кам'янці-Подільському. Він був доволі відомою в місті людиною.

Як викладач Народної консерваторії брав активну участь у пропаганді музичного мистецтва, шляхом організації міських концертів, що сприяло залученню до мистецтва широких мас населення. Так з програми виступів Українського національного хору дізнаємося про виконання З. Комінеком «Фауст-фантазії» Гуно-Сарасате та «Легенди» Г. Венявського [3, арк. 41] і виконання «лектором народної консерваторії З. Комінеком сцен з балету Беріота та ученицею народної консерваторії П. Драгомирецькою «Вечора» К. Стеценка» [4, арк. 42].

З 1917 по 1935 рік Зденек Рудольфович працював концертмейстером перших скрипок Кам'янець-Подільського державного драматичного театру [11]. Оркестр театру обслуговував не тільки місцеву трупу, але і більшість гастролуючих театрів. З 1 лютого 1927 по 18 червня 1931 року викладав співи у трудовій школі № 6 м. Кам'янець-Подільського, в якій навчалися двоє його синів.

З 15 грудня 1928 по 11 січня 1930 року Зденек Рудольфович викладав у музичній профшколі [5, арк. 33-34]. У 1930-1931 роках він плідно працює на посаді завідуючого музпрофшколи. Практично всі події, новації, власне, і професіоналізація музичної освіти проходила під його безпосереднім патронатом. Безперечно, З. Комінек, як новатор професійних процесів, спирався та користувався великою підтримкою всієї місцевої музичної громадськості, насамперед друзів та однодумців, серед яких слід назвати Т. Ганицького, В. Бєсядовського, Ю. Бауліна, А. Лозинського, О. Елчанінову та багатьох інших діячів на ниві музичної освіти. З перейменування музичної школи в технікум у 1931 році призначений директором Кам'янець-Подільського музичного технікуму [6, арк. 27]. В цьому ж році Комінек залишив посаду директора за власним бажанням, але залишався на посаді викладача по класу скрипки та духових інструментів до закриття технікуму в 1935 році.

З 1931 по 1932 роки він працював у радіогазеті «Червоний кордон» на посаді скрипаля. Очевидно Комінек відповідав за музичне оформлення передач. Аналізуючи відгуки та характеристики, що збереглися у приватних архівах робимо висновок, що зі своїми обов'язками він справлявся добре [11].

З 1 вересня 1932 по 4 червня 1937 року суміщав викладання з роботою капелмейстера духового оркестру Кам'янець-Подільського Червонопрапорного прикордонного загону, який був розформований у 1937 році.

У 1935 році при кінотеатрі імені Войкова (тепер районний центр культури і мистецтв «Розмай») був створений камерний оркестр. Його організатором і керівником став Зденек Рудольфович Комінек. Оркестр, укомплектований досвідченими музикантами з числа великих любителів музики, за короткий період заслужив загальне визнання. Завжди, коли б не виступав цей колектив, він знаходив самий теплий прийом слухачів. В його репертуарі звучали і народна музика, і класика, і твори радянських композиторів [2, с. 7]. Працював Комінек на цій посаді з 1935 по 1950 роки.

З липня 1941 року під час авіабомбардування Кам'янця-Подільського Зденек Рудольфович був важко поранений. Після тривалого лікування та реабілітації він зміг повернутися до активного творчого життя – з 1941 по 1945 рік працював концертмейстером місцевого театру і викладав скрипку у музичній школі. З квітня 1944 року по березень 1945 року Комінек був диригентом театру імені Т. Шевченка. Помер Зденек Рудольфович 11 листопада 1950 року. Похований у Кам'янці-Подільському на Польському кладовищі міста.

Серед учнів З. Комінека – Олександр Якович Вайсфельд, який пізніше працював в. о. доцента консерваторії імені Миколи Лисенка у Львові; викладав у Львівській середній спеціальній музичній школі-інтернаті імені Соломії Крушельницької; 30 років керував ансамблем скрипалів, створеним професором Павлом Макаренком [13].

Учнем З. Комінека був і Аркадій Костянтинович Гурфінкель. Путівку в артистичний світ дала йому музична школа Т. Ганицького у Кам'янці-Подільському. Далі він успішно закінчив Московську консерваторію у видатного професора А. Ямпольського і багато років гастролував у складі симфонічного оркестру Великого театру СРСР [8, с. 101].

Надзвичайно цікавою постаттю є Вацлав (В'ячеслав) Іванович Петр (1842-1923) – людина різносторонніх талантів: вчений-філолог, історик, громадський діяч, здібний скрипаль, великий шанувальник М.В. Лисенка [16, с. 270].

Народився В.І. Петр 17 лютого 1818 року у невеликому містечку північно-східної Чехії – Опочині, де його батько був помічником вчителя народної школи і працював вчителем музики. Дитинство своє він провів у гірському селі Добряни, куди його батька перевели на посаду вчителя сільської школи. Музичні здібності у хлопчика проявились дуже рано. Під керівництвом батька, який став його першим вчителем, він дуже швидко досягнув таких здібностей на музичному поприщі, що вже у восьмирічному віці заміняв його в якості органіста, граючи на невеликому органі під час богослужіння.

У 1861 році Петр поступив в перший клас класичної гімназії у м. Рихнів. У 1865 році – у п'ятий клас Градецької гімназії у м. Кракові, яку закінчив у 1869 році. Упродовж гімназійного навчання грав на органі під час гімназійних богослужінь; під звуки органу співали декілька сотень його товаришів.

З 1869 по 1872 роки він слухав лекції з класичної, слов'янської та порівняльної філології в Празькому університеті і закінчив свою освіту

в якості слов'янського стипендіата у Санкт-Петербурзькому університеті. Навчаючись в університеті, В. Петр водночас записався учнем знаменитої на той час Празької школи органістів, де під керівництвом її директора, відомого теоретика і композитора Ф.З. Скугерського, пройшов курс теорії, гармонії, контрапункту та інших музичних дисциплін. У Празькому університеті він слухав лекції знаменитого представника чеської естетичної школи О. Гостинського, автора праць з проблем естетики образотворчого мистецтва, літератури та музики, який на той час був професором музики та історії мистецтв у цьому навчальному закладі.

Після закінчення університету в 1872 році і здачі іспитів в Санкт-Петербурзькому університеті на звання вчителя стародавніх мов він поступив на службу в Київську першу гімназію вчителем грецької мови в 1873 році, а в 1874 був переведений вчителем латинської мови у київську гімназію № 2.

У 1879 році В. Петра переведено на посаду вчителя стародавніх мов у Одеську третю гімназію. У 1882 році Радою Імператорського університету Святого Володимира він був затверджений у ступені магістра римської словесності, що посвідчувалося дипломом за № 2323 [7, арк. 3].

Цього ж року він був призначений інспектором, а з наступного – директором Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, з покладенням на нього обов'язків начальника Кам'янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії. У 1884 році в місті над Смотричем в «Русской типографии» М. Глика була надрукована збірка його наукових праць «Три статті із слов'янознавства». В. Петр був одним із організаторів заснування Кам'янець-Подільського філармонічного товариства, що мало за мету організацію концертів, нотних бібліотек.

У місцевій пресі за 1885 рік в статті священника М. Чирського розповідається про музичну діяльність В. Петра на посту начальника Маріїнської гімназії. «Речь начальника гимназии В.П. Петра была закончена гимном, исполненным гимназическим хором под его управлением. Неожиданным сюрпризом для присутствовавших на акте была музыкальная картина, песнь «Плач Ярославны» (нарочно приготовленная к этому торжеству), которая при участии гимнастического хора и при аккомпанементе на фисгармонии и фортепиано, была исполнена сестрою начальника гимназии и вызвала продолжительные аплодисменты присутствовавших на акте.» [14, с. 109-110].

З 1885 по 1904 роки був директором 5-ї (Печерської) гімназії м. Києва, з 1900 року – доктор грецької філології в університеті Святого Володимира та історико-філологічному інституті імені князя Безбородька в Ніжині. Варто ще згадати, що В. Петр заснував студентський оркестр при Київському університеті і був його диригентом.

У своїй статті «Про викладання музики і співу у середній школі» В. Петр розповідає про організацію оркестру і хору, про труднощі, які виникали у нього на цьому шляху, про відсутність кваліфікованих вчителів [12, с. 538-542]. Для здійснення свого задуму він запросив «доброго вчителя-скрипаля, вчителя співів, котрий займався і хором, і, крім того, військового капельмейстера, під керівництвом якого кращі музиканти його оркестру навчали учнів грі на різних інструментах». Через рік сформувався оркестр, який почав з легких п'єс і закінчив творами М. Глінки, Й. Гайдна, В. Моцарта, Е. Гріга та інших.

У його педагогічній діяльності звертає на себе увагу одна риса – бажання розширити кругозір вихованців, для чого він щорічно організовував далекі подорожі у Крим, на Кавказ, у Фінляндію, на Нижньогородську виставку, мандрівки по Волзі, Каспійському морю.

Його вчена діяльність знайшла свої втілення у друкуванні статей філологічного змісту у різних виданнях, таких, як журнал Міністерства народної освіти, Циркуляр по Одеському навчальному округу, у виданнях Київського відділу товариства класичної філології і педагогіки, у звітах Одеської 3-ї, Кам'янець-Подільської і Києво-Печерської гімназій, у чеському філологічному журналі «Крок», у німецькому журналі з порівняльної філології Беценберга та ін., і в особливих виданнях його праць.

Але окрім філологічної ерудиції В. Петр володів також солідними знаннями з теорії та історії музики. Його дослідження, в основному, були пов'язані з античною музичною культурою та проблемами зародження музичного мистецтва. У своїх працях В. Петр утверджував, зокрема, прогресивний на той час історико-порівняльний метод, що застосовувався у багатьох науках і був покладений в основу принципу історизму в сучасному музикознавстві та суміжних галузях науки. Назвемо декілька його праць і статей: «Про гармонію сфер Піфагора», «Елементи античної гармоніки», «Про мелодичний склад аріо-європейської народної пісні», «Про склади, строї та лади у давньогрецькій музиці» (його докторська дисертація), «Мова і спів», «Знов відкриті пам'ятки античної музики», «Деякі з діяльності М. Лисенка та з історії розвитку української пісні», «Про мелодійний склад аріоевропейської народної пісні в зв'язку з церковними співами» та інші. Остання, до речі, була прочитана публічною доповіддю у Кам'янці-Подільському в 1919 році.

Наказом міністра народної освіти від 17 липня 1918 року В. Петра було переведено ординарним (заслуженим) професором до Кам'янець-Подільського державного українського університету. Запросив його на роботу тодішній ректор Іван Огієнко, який у свій час був його учнем.

Досвідчений професор фактично самотужки забезпечував викладання навчальних дисциплін на кафедрі грецької літератури, античної ритміки й метрики грецького автора Аристофана, проводив семінарські заняття з грецької та латинської мов. Після засідання Ради професорів історико-філологічного факультету 13 листопада 1919 року йому доручають викладання курсу історії та теорії музики. Повідомляючи декана факультету професора Білецького про читання курсу, він пропонує розподілити курс по чотири години на тиждень, а саме: 2 години теоретичних та 2 години практичних занять.

До нього на курс записалось 13 чоловік (дані неточні через відсутність в архіві усіх особистих справ студентів). Серед його учнів був відомий у майбутньому музичний критик та фольклорист Микола Олександрович Грінченко [10, с. 11-12].

Досконале володіння навчальним матеріалом одразу забезпечили В. Петру авторитет серед молодших колег-професорів і приват-доцентів, пошану студентства. Визнанням наукових заслуг і багаторічної діяльності на ниві вищого шкільництва стало обрання його заслуженим професором університету.

На жаль, погіршення стану здоров'я (параліч правої частини обличчя) змусили В. Петра зали-

шити викладацьку діяльність у КПДУУ. Він вирішив їхати на лікування за кордон. У 1921 році, після повернення на батьківщину, В'ячеслав Іванович був обраний почесним професором університету в Брно. Помер В. Петр 5 квітня 1923 року.

Окрім теоретичних праць В. Петру належать чисельні музичні твори, в тому числі хори. В свій час він був відомий громадськості як автор музики «Слов'янського маршу» (на слова Г. Аристова) [9, с. 101].

Висновки. Таким чином, факти діяльності подільських музикантів чеського походження Зденека Рудольфовича Комінека і Вацлава Івановича Петра дають можливість говорити про вплив їх особистостей на стан музичної освіти

та культури на Кам'янецьчині, що здійснювався, як важлива складова культурно-історичного процесу подільського регіону. Варто зазначити їх активну діяльність у сфері популяризації музичного мистецтва шляхом викладання у навчальних закладах Кам'янця-Подільського, участі в концертах та різноманітних заходах. Даний матеріал доповнить лекційні курси з «Історії української музики», «Української музичної педагогіки» і «Музичної освіти на Поділлі», розширить тематику для написання рефератів та курсових робіт. Ця стаття дозволяє в більш повному обсязі відтворити історичну перспективу становлення та екзистенції подільської культури.

Список літератури:

1. Григорьев В.Ю. Шевчик Отакар / В.Ю. Григорьев // Музыкальная энциклопедия: В 6 т. / Редкол.: А.М. Прохоров (председатель) и др. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – Т. 6. – С. 315.
2. Будзей О. Від «Нового світу» до ...нових надій / Олег Будзей // Подолянин. – 2006. – 15 вересня. – С. 7.
3. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО) – Ф. р-1515. Український національний хор м. Кам'янця-Подільського. – Оп. 1. – Спр. 2. Програми Українського національного хору – 41 арк.
4. ДАХМО – Ф. р-1515. – Оп. 1. – Спр. 2. – 42 арк.
5. ДАХМО – Ф. р-2951. – Кам'янець-Подільський музичний технікум. 1928-1930рр. – Оп 1. – Спр.5. Відомості на виплату зарплати за 1928р. – 33-34 арк.
6. ДАХМО – Ф. р-5 Інспектура народної освіти виконкому Кам'янецької окружної ради. 1922-1930 рр. – Оп 1. – Спр. 702. Матеріали реорганізації Кам'янець-Подільської музичної школи. – 27 арк.
7. ДАХМО – Ф. 319. – Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія. – Оп.1. – Спр. 1259. – 2-9 арк. .
8. Іванов В.Ф. Тадеуш Ганицький / В.Ф. Іванов. – Кам'янець на Поділлі-Миколаїв-Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007. – 123 с.
9. Копилов С.А. Освітнянська співпраця В. Петра та І. Огієнка у КПДУУ (1918-1920 рр.) / С.А. Копилов // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського відродження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 100-102.
10. Немкович О.М. Микола Грінченко: нарис про життєвий і творчий шлях / О.М. Немкович. – К. : Муз. Україна, 1988. – 95 с.
11. ПААП (Приватний архів Анатолія Прияна) – Збірка знімок та особистого архіву родини Комінек.
12. Петр В.О. преподавании пения и музыки в средней школе / В.О. Петр // Русская музыкальная газета. – 1915. – № 30 – С. 538-542.
13. Протягом десятиріч. Львівська середня спеціальна музична школа // Поступ. – 2004. – 7 лютого.
14. Чирський М. Торжество освящения нового здания Каменец-Подольской Мариинской гимназии / М. Чирський // Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. – 1885. – № 6. – С. 109-110.
15. Щепакін В.М. Чеські музиканти в музичній культурі України кінця XVIII – початку XX століття / В.М. Щепакін. – Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 – Харків, 2001. – 17 с. – укр.
16. Ямпольський І.М. Петр Вацлав / І.М. Ямпольський // Музыкальная энциклопедия: В 4 т. \ Редкол.: Ю.В. Келдыш (председатель) и др. – М.: Советская энциклопедия, 1978. – Т. 24. – С. 270.

Кузив М.В.

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

ЧЕШСКИЕ МУЗЫКАНТЫ В МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ ПОДОЛИИ В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

Аннотация

Статья посвящена деятельности выдающихся подольских педагогов, музыкантов и общественных деятелей Зденека Комінека и Вацлава Петра, их роли в развитии музыкальной культуры подольского региона 20-х годов XX века. В статье на основе архивных, документальных и исторических материалов освещен процесс становления музыкального образования в Каменце-Подольском. Автор отмечает региональную специфику этой страницы истории подольской культуры.

Ключевые слова: музыка, музыкальное образование, Народная консерватория, Украинский государственный университет, культурно-образовательное учреждение.

Kuziv M.V.

Kamyanets-Podilsky National University of a name of Ivan Ohienko

CZECH MUSICIANS IN THE MUSICAL CULTURE OF PODOLIA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Summary

The article is devoted to the activities of prominent Podolsky teachers, musicians and public figures Zdenek Kaneka and Wenceslaus Peter and their role in the development of musical culture of the Podillia region of 20-ies of XX century. In article on the basis of archival, documentary and historical materials illuminated the process of formation of music education in Kamianets-Podilskyi. The author notes the regional specificity of this page in the history Podolsky culture.

Keywords: music, music education, national Conservatory, Ukrainian state University, cultural and educational institution.